

УДК 7.01:7.036

**РОЛЬ ВІДЧУТТІВ
У РЕКОНФІГУРАЦІЇ СУБ'ЄКТИВНОСТІ
В ЕСТЕТИЦІ ЖИЛЯ ДЕЛЬОЗА**

**THE ROLE OF FEELINGS
IN THE RECONFIGURATION OF SUBJECTIVITY
IN GILLES DELEUZE AESTHETICS**

Печеранський І. П.,

доктор філософських наук, доцент, професор
кафедри філософії, Київський національний
університет культури і мистецтв (Київ, Україна),
e-mail: ipecheranskiy@ukr.net, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0003-4722-2332>

Pecheranskiy I. P.,

Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Professor of the Department of Philosophy, Kiev
National University of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine),
e-mail: ipecheranskiy@ukr.net, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0003-4722-2332>

Розглянуто вплив відчуттів на реконфігурацію суб'єктивності, що є одним із важливих аспектів підходу Ж. Дельоза до естетичної проблематики. Встановлено, що відчуття є своєрідним конгломератом, до складу якого входять матеріальний вимір образу, діючі сили та ситуації їх зустрічі як поєднання іманентних сил і напруг, а також те, що вони забезпечують можливість переходу від зовнішніх вражень до ідей та понять, в результаті чого відпадає необхідність у трансцендентній інстанції як умови породження останніх. Доведено, що вони конституують досвід, який не переживається суб'єктом, а це дестабілізує суб'єктивність, підштовхуючи до реконфігурації, тобто зміни її вищкнення нових її форм. Опіраючись на ідею сингулярності та онтологію становлення, що виходить за межі антропологізму та субстанціоналізму, Ж. Дельоз говорить про «блукуючу» суб'єктивність без фіксованої ідентичності й тотожності. Це дозволяє розширити та переосмислити поняття естетичного, розвинути інший підхід до філософії мистецтва, виробивши при цьому інструментарій, який збагатить філософський дискурс.

Ключові слова: естетика постмодерну, Ж. Дельоз, відчуття, перцепт, суб'єктивність, сингулярність.

The influence of feelings on the reconfiguration of subjectivity is considered, which is the one of the important aspects approach by Gilles Deleuze as for aesthetics problematic. It has been established that the feeling is a peculiar conglomerate which contains the material dimension of the image, the operating forces and the situations of their encounter as a combination of immanent forces and stresses, and also that they provide the opportunity to switch from external impressions to ideas and concepts, which leads to disappearance the need for transcendental authority as a condition for the generation of the latter. It has been proved that they join the experience which is not which is not endured by the subject, and this destabilizes subjectivity, pushing for reconfiguration, that is, changes and the emergence of new forms. Relying on the idea of singularity and ontology of formation that goes beyond the boundaries of anthropology and subjectivism Gilles Deleuze says about «wandering» subjectivity without fixed identity and identity. It allows expanding and rethinking the meaning of the concept of aesthetic, to develop a different approach to the philosophy of art, while developing a toolkit that enriches philosophical discourse.

Keywords: aesthetic of postmodern, Gilles Deleuze, feelings, percept, subjectivity, singularity.

Окреслена у назві статті проблема є важливою не лише з позиції історії філософії, а й з огляду на реконструкцію посткласичної естетики й філософії мистецтва як окремої традиції та комплексного явища у західноєвропейській інтелектуальній думці другої половини ХХ ст. Поряд з феноменологічним, психоаналітичним, структуралістським й семіотичним підходами, естетика постмодернізму, до якої належить творчість відомого французького філософа Жюльє

Дельоза (1925–1995), висуває та обґрунтовує низку принципових ідей та положень на нових теоретичних засадах, які істотно відрізняються від базису класичної естетичної парадигми, зокрема йдеться про модифікацію системи естетичних категорій, аксіологічний зсув під впливом масової культури, увага до проблем естетики буденності та споживчої естетики, розвиток тенденції синестезії, новий утопізм й гуманізм, подолання традиційного об'єктно-суб'єктного дуалізму тощо. Як зазначає Н. Маньковська, постмодернізм живе орієнтирами «краси дисонансів», разом з тим «гармонія мислиться виключно дисгармонійною, симетрія – асиметричною, пропорції – диспропорційними і т.ін.» [12, с. 165].

Не зважаючи на те, що інтерес до творчості Ж. Дельоза лише зростає, про що свідчить кількість зарубіжних і українських публікацій, присвячених вивченню різних аспектів філософської спадщини французького мислителя, проте на сьогоднішній день бракує як системних досліджень його творчості із залученням максимальної кількості першоджерел, так і ґрунтового аналізу окремих напрямів його наукової діяльності, серед яких малодослідженою та фрагментарно представленою є його естетична теорія. Особливо яскраво це виражено в українській сучасній філософській думці, в якій роботи у цьому напрямку відсутні взагалі або відзначаються історико-філософським й описовим характером. Така незацікавленість обумовлена зокрема специфікою підходу самого Ж. Дельоза до естетики, роздуми якого у цьому напрямку не структуровані та систематизовані, а також не підкріплені особливим стилем і намаганням розробляти повноцінну естетичну теорію.

Виходячи з цього, необхідно відмітити, що естетичні інтенції вченого глибоко вилетіли у специфіку його філософського підходу в цілому. Лише у зв'язку з цим підходом потрібно сприймати роздуми про художні стратегії та окремі мистецькі твори, про структурні особливості мистецтва та розгляд його як неспецифічної реальності, не наділеної особливим сутнісним статусом й такої, що осмислюється Ж. Дельозом на рівні з іншими складовими буття. Саме тому доречніше застосовувати термін «експлікація», а не реконструкція, стосовно теоретичних напрацювань філософа у цьому напрямі, аналізуючи естетику у зв'язку з онтологічною та епістемологічною проблематикою, де одними з базових концептів є «відчуття» й «суб'єктивність».

До аналізу естетичних поглядів Ж. Дельоза звертаються такі дослідники, як Р. Боуг [15–16], О. Володіна [1–2], С. Зелке [29], С. Леклерк [20], Н. Маньковська [11–12], Ж.–К. Мартін [21], Б. Массумі [22], О. Петровська [13], Дж. Райхман [25], Ж. Ранс'єр [24], Ф. Зурабішвілі [30–31], С. Шавіро [26] та ін. Також потрібно вказати на збірники «Дельоз, Гваттарі та виробництво нового» [18] та «Дельоз й сучасне мистецтво» [19], автори яких звертаються до різних сфер мистецтва, досліджуючи їх у контексті ідей французького філософа.

Мета статті – дослідження місця відчуттів у естетичній теорії Ж. Дельоза та їхньої ролі у процесі реконфігурації суб'єктивності. Реалізується зазначена мета в наступних завданнях: по-перше, окреслення специфіки дельозівського підходу до естетичної проблематики та мистецтва, по-друге, аналіз категорій «відчуття», «перцепти» та «суб'єктивність» в межах естетики філософа, і, по-третє, розгляд впливу відчуттів на реконфігурацію суб'єктивності.

На думку Ж. Дельоза, головна вада естетики – роздвоєння. «З одного боку, вона є теорією чуттєвого сприйняття як форми можливого досвіду, а з іншого – теорією мистецтва як відображення реального досвіду» [8, с. 338]. І витоки цього роздвоєння у філософії І. Канта, який здійснив даний поділ: у розділі «Трансцендентальна естетика» головної праці «Критика чистого розуму» він виділив перший аспект, а в частині «Критика естетичної здатності судження» у структурі третьої «Критики» другий, розмірковуючи про мистецтво як про відображення реального досвіду. Французький мислитель пропонує варіант подолання роздвоєння шляхом відмови від дихотомії «зразок/репрезентація» й від ієрархії репрезентацій. У творчості Ж. Дельоза ці дві половинки естетики возз'єднуються, адже якщо основною метою мистецтва є виробляти відчуття, то генетичні принципи останнього є водночас й принципами композиції для творів мистецтва і, навпаки, саме твори мистецтва найкраще здатні розкрити ці умови чуттєвості.

Це означає перегляд самої концепції трансцендентального, розробленої І. Кантом, коли трансцендентальне проявляється на рівні інтенсивностей та якостей, «відчуття–зустрічі», а тому не є чимось зовнішнім до досвіду. Спільні рушійні сили обумовлюють однаково емпіричну реальність і суб'єктивність, зустріч яких є умовою пізнання та уможлиблює процес становлення, який, згідно Ж. Дельозу, є позасуб'єктивним способом помислити перетворення на інше, перебування «між», що не редукується й має самостійний онтологічний статус. Становлення – відношення, синтезуюче сутність і дію, «вираження нерозрізненого», або те, що у філософа–постмодерніста позначається словом «vice–diction» [30, р. 60].

І тут важливо зрозуміти, щоб під становленням приховуються дії розрізнення та відмінності, виявлені у найдрібніших змінах і «перешкодах». Саме поняття «становлення» вхоплює ці перешкоди у процесі їх вираження, котрі є тією істинною універсальністю, яка вислизає з–під родовидової матриці, з–під влади універсальних форм й умов пізнання, не редукується до тотожності в перспективі раціонального осягнення, а існує як відмінність в реальному досвіді, як іманентна реальність в ситуації кожної конкретної події. У даному відношенні, відмінність – не емпіричний факт чи наукова категорія, а радше трансцендентальний принцип [14].

Фундаментальність і заданість відчуттів уможлиблює суб'єктивність як цілісність, оскільки

йдеться про конструктивні сили, що забезпечують перехід між враженнями від зовнішнього світу та ідеями, загальними поняттями. За таких умов відпадає потреба у трансцендентній інстанції як умови породження ідей, що впливає і на вирішення певних проблем естетичної теорії. Зокрема, за словами С. Зепке, для Ж. Дельоза естетична теорія має орієнтуватися не на об'єктивні умови можливого досвіду чи суб'єктивні умови досвіду наявного, а на реальні умови, які не виходять за межі самого досвіду та існують у акті або об'єкті мистецтва. Тому–то естетична реальність не редукується, а естетика не віддільна від онтології [29, р. 3].

Обґрунтовуючи позицію трансцендентального емпіризму, французький філософ відстоює тезу про радикальну іманентність, згідно з якою сили самої матерії життя породжують смисли й дії, а тому не існує іншої трансцендентної першопричини. Слідом за А. Бергсоном Ж. Дельоз переконаний у первинності досвіду реальності у розумінні матеріального стану речей, проставляючи цю позицію кореляціонізму посткантіанської філософії (роз'єднаність мислення й буття та неможливість відтворення останнього у інтелектуальних формах) [17, р. 50].

Приклади такої матеріальної іманентності, в межах якої розгортаються дії і протидії, а тіла є невід'ємними від своїх рухів можна зустріти в мистецтві, наприклад, у кіно, стосовно якого Ж. Дельоз використовує поняття «образ–рух» [6, с. 108]. У даному відношенні чітко простежується антиесенціалізм у підході філософа, який поряд з образами, відносинами та тілами включає в цей перелік свідомість, демонструючи близькість до антиантропоцентричного розуміння суб'єктивності А. Вайтгеда. Відмовляючись від вчення про трансцендентального суб'єкта, необхідно усвідомити, що оскільки феноменальний світ, представлений у досвіді, обмежується ним, відповідно суб'єктивні стани та переживання утворюють цей світ, що стосується так само і тіл, вміщених у ньому. Все це поєднано темпоральністю рухів суб'єктів, яка утворює спільний план подій або трансцендентальне поле, яким є «світ, що роється анонімними, номадичними, безособовими й доіндивідуальними сингулярностями» [8, с. 139].

А звідси особливий погляд на відчуття як на «одиницю естетичного» й важливий концепт дельозівської філософії. У його межах автор виокремлює динамічний (сприйняття) та статичний (перцепт) аспекти. Для Ж. Дельоза, відчуття є тією «відчутною формою», що володіє самостійністю й не потребує зовнішньо встановлених критеріїв для існування [9, с. 49]. Відчутність є показником іншої важливої характеристики відчуття – матеріальності, котра є гарантією його окремішності від об'єктів–референтів й суб'єкта. Ефект спорідненості відчуття та «його» об'єкту походить від матеріальності самого відчуття (фарб, ліній, кольорів), яка має просторовий вимір, розташовуючись композиційно включаючи також елементи. Таким чином, відчуття є сумішню

матеріального і нематеріального у процесі сприйняття, поєднанням суб'єкту та об'єкту. Це забезпечує його інтенційність у обидві сторони в межах єдиного руху, а також можливість поєднувати складні кореляції між точками, включеними в процес сприйняття.

Критикуючи кантівську теорію емпіричного синтезу, французький філософ радикалізує погляд на проблему суб'єкт-об'єктних відносин: суб'єкт володіє «пасивною творчістю» через те, що захоплений відчуттям і включений до його складу, а тому ми отримуємо суб'єкта не «Я», а «Я відчуваю». На відміну від І. Канта, що відносить іманентність до суб'єкта синтезу й виходить за межі чуттєвого споглядання до сфери розсудку, Ж. Дельоза, опираючись на А. Бергсона, пропонує вихід до реального досвіду як умов неможливого. Так ми отримуємо активні перцептивні елементи, які самі об'єднуються в поняття та «викроюють» останні відповідно до речей. Щоб дістатися до реального досвіду А. Бергсон вдається до інтуїції, натомість філософ-постмодерніст називає це «винятковим розширенням», коли чисте сприйняття мислиться тожозним всієї матерії в цілому.

Реальність доступна за рахунок двох рівнів перцепції: об'єктивного та суб'єктивного. На об'єктивному або «тотальному» рівні відбувається само-схоплювання речі, присутнє у кожній міжпредметній взаємодії. Суб'єктивний образ передбачає віднімання чогось, тому в ньому реальність розкривається «лише однією гранню або певними частинами» [6, с. 114]. Не зважаючи на певну «непрозорість», породжену суб'єктивним відображенням, сприйняття (і, як наслідок, відчуття) забезпечує зв'язність різних елементів і рівнів світу та придатне для повноцінного опису реального досвіду, його процесуальної тривалості й результату-ефекту.

Інтерпретуючи підходи Г. Ляйбница, А. Вайтгеда та А. Бергсона, Ж. Дельоз під відчуттям розуміє відношення, що задає й визначає всі події у сфері естетичного. Відправною точкою імпульсу, що породжує сприйняття, постає іманентна «гуща» буття. Кожне сприйняття триває і приймає участь у саморусі образів, «розрізняє» певну частину матерії, належачи при цьому до неї як частина до цілого. Корелюючи свою позицію з підходом А. Вайтгеда, вчений теж визнає конститутивну роль відчуття у творенні суб'єктивності всупереч кантівській теорії об'єктивного світу як конструкції на основі суб'єктивного досвіду. Вайтгедівське *feeling* – численні операції, ефектом яких стає перехід від об'єктивних даних до суб'єктивності [27, р. 609], під якою розуміється не людська суб'єктивність, а «*superjet*» (супер'єкт), тобто така, що виникає під час події сприйняття. Ж. Дельоз у «Лекціях про Ляйбница» цей вайтгедівський термін трактує так: «той, хто займає якусь точку зору» [10, с. 143]. Важливо наголосити, що подібне розуміння відчуття виводить його за межі антропологічної сфери: воно не є виключно прерогативою людини.

Якщо для А. Вайтгеда поняття становлення пов'язане зі сприйняттям як відчуттям впливу

(«being-affected»), то дельозівська версія відчуття містить дещо інше смислове навантаження: «місце» для розгортання становлення, що є віртуальним, тобто реальним. Внутрішньо-притаманна відчуттю дія у її згорнутому стані, може розкритися завдяки об'єкту мистецтва, спроможному перетворитися на «місце» як опору для становлення. І цією опорою Ж. Дельоз вважає перцепт, опираючись на бергсонівське розуміння перцепції як дії схоплення, а також на підхід Б. Спінози. Перцепти «схоплюють» афекти й стани, будучи абсолютною швидкістю, що заповнює простір «з одного разу, одним махом» [5, с. 199].

Французький мислитель намагається зосередити увагу на розкритті специфіки перцептив-сутностей, вказавши на їх відмінність від понять й пер-цептивно-афективних моделей на соціальному рівні. У спільній з Ф. Гваттарі праці «Що таке філософія?», він розглядає перцепти, як й афекти, в статусі конфігурацій, що поєднують відносини й відчуття, творячи композицію світу, та є незалежними від станів тих, хто їх відчуває [3, с. 208]. Перцепт субстанційний та знаходиться поза межами індивідуального досвіду, здатний конституювати суб'єктивність, є тим пейзажем, що існує до людини й за її відсутності, а також в якій людина потрапляє. Теж саме стосується й сфери мистецтва, в якій перцепт виникає та існує незалежно від суб'єкта або персонажу, навпаки, останній «включений» у пейзаж-перцепт, конструюється ним. Йдеться про сферу концептуального та образно-мовного, в якій персонаж функціонує як внутрішній елемент.

У результаті поєднання перцепту з афектом як процесом «становлення людини з нелюдиною», утворюється, на думку Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі, те, що вони називають «суше-відчуття» («*être desensation*»), розглядаючи його як перцептивно-афективний блок [3, с. 252]. Пояснюючи структуру цього блоку, автори вдаються до цікавих онтологічних розмислів: сплетення того, хто відчуває, з тим, що відчувається; симбіоз тілесного субстрату як втілення становлення, в якому розгортається відчуття, з місцем її знаходження, топосом або «домом», завдяки якому стабілізується й вибудовується глибина відчуття, надаючи йому автономного статусу. Додається до цього нескінченність космосу, що огортає конструкцію місця. Звідси зрозуміло наскільки важливими є категорії відчуття та перцепції в межах дельозівської естетичної теорії, оскільки саме вони чітко фіксують вихід змісту мистецтва за межі персонології та індивідуальних переживань на той рівень, де життя проривається назовні. Перцепт – резервуар життя, недоступний жодному досвідному сприйняттю, а у мистецтві – це «суше-відчуття, і тільки; воно існує саме в собі» [3, с. 209, 218].

Перехід до реальності, який власне і є «змістом» відчуття, відбувається за допомогою появи та трансформації суб'єктивності всередині матеріального і нематеріального «місця» твору мистецтва. Моторно-транзитивний характер

відчуття відкриває для мистецтва нові можливості вихопити й показати інше – віртуальне, відкрити шлях становленню. У межах дуальної природи відчуття (процесуальної та просторово-тілесної) погляд на мистецтво як на подію відчуття та місце цієї події підштовхує до відмови від класичної для суб'єкта схеми сприйняття. Цей та інші аспекти оригінальної дельозівської концепції суб'єктивності походять від тренду реконцептуалізації суб'єкта та критики традиційної суб'єктивності, започаткованого ще К. Марксом й Ф. Ніцше та продовженого близьким мислителю М. Фуко у його класичній праці «Слова та речі». Останній детально зупинився на процесах трансформації суб'єктивності як умоглядної конструкції, вказавши на суттєву ознаку сучасної епістеми, в межах якої завдяки переорієнтації культури на мовну теорію й практику, відбувся вихід за межі цілісної самототожності суб'єктивності, котра володіла монополією на знання та об'єктивність.

Ж. Дельоз активно долучається до деконструкції традиційної концепції суб'єктивності та намагається осмислити місце та функції «нового суб'єкта», позбавленого колишніх привілеїв у «диспозиції знання» (за термінологією М. Фуко). Солідаризуючись з думкою Ж.-Л. Нансі, який наголошував на тому, що втрата суб'єктом самототожності є діалектичним протиріччям й рівночасно свободою нескінченної «появи перед», перетворюючи суб'єктивність на хитке та нестійке утворення, сингулярність [28, р. 8], він теж звертається до сингулярності під час пояснення наслідків розриву між функціями, що їх виконує суб'єкт – узагальнення та індивідуалізація. По суті Ж. Дельоз говорить про протилежну єдності сингулярність з одного боку, а також ту, що здатна розширитися до контакту з іншою сингулярністю з іншого. Так виникає трансцендентальне поле без суб'єкта, складене з безлічі сингулярностей за умови відсутності самототожності, яке характеризується трансформацією та внутрішнім розщепленням.

Вищезазначений підхід прямо пов'язаний з онтологією тотожності, яку французький філософ розробляє у працях «Різниця й повторення» та «Логіка сенсу». Проте в межах цієї онтології мислитель не визначає внутрішньої зв'язності та цілісності суб'єкта. Вивчаючи критику І. Кантом картезіанської теорії внутрішнього досвіду як підстави усвідомлення існування та цілісності «Я», Ж. Дельоз виділяє думку німецького мислителя про постійність у досвіді та сприйнятті, що не стосується споглядання суб'єкта, який і має визначитися цією сталістю. Звернувши увагу на цю невідповідність, він акцентує увагу на тому, що кантівська суб'єктивність як активна сила, визначена необхідними умовами споглядання і досвіду, по суті детермінована формою «особистісної свідомості й суб'єктивної самототожності», тому виходить так, що німецький філософ «так звані трансцендентальні структури копіює з емпіричних актів психологічного свідомості: трансцендентальний синтез сприйняття прямо

виведений з емпіричного сприйняття і т.д.» [4, с. 170]. У такий спосіб й з'являється традиційний суб'єкт як умоглядна конструкція, створена здоровим глуздом й заснована на принципі самототожності, що поєднує «диференційовані органи тіла в суцільну єдність, здатну сказати «Я»» [8, с. 111].

На думку Ж. Дельоза, подолати цю «мертву крапку» умоглядності та хибної самототожності можливо, якщо прийняти поле трансцендентального, що виключає особисті форми. Так ми отримаємо несамототожного суб'єкта, котрий вміщує множинність, зміщення й відмінність. Взагалі те, що зветься суб'єктом, постає результатом захоплення вільною, анонімною й номадичною сингулярністю людини, рослини чи тварини «незалежно від матерії їх індивідуальності та форм їх особистості» [8, с. 172]. У роботі «Анти-Едіп: Капіталізм й шизофренія» такий тип суб'єктивності визначено як «дивний суб'єкт, без фіксованої ідентичності» [7, с. 34].

Між іншим, необхідно вказати на два аспекти, важливі у цьому відношенні: по-перше, таке трактування суб'єктивності корелює з онтологією становлення, яка виходить за межі антропологічної сфери та формування суб'єкта-індивіда, а також з тезою про формотворчу роль «суцше-відчуттів», й, по-друге, воно також узгоджується з позицією стосовно усунення суб'єкта-глядача й перенесення напруги та динаміки всередину художнього артефакту, коли глядача, відмічає Ж. Дельоз, перетворюється на свідка [9, с. 32], що є частиною образу й точкою відліку, відносно якої оцінюється рівень напруги та дія сил.

Отже, розглянувши на перший погляд досить вузький аспект підходу Ж. Дельоза до естетичної проблематики, – вплив відчуттів на реконфігурацію суб'єктивності, – тим не менш можна зробити ґрунтовні та важливі висновки стосовно дельозівського варіанту постмодерної естетики. Відчуття – це те, де зароджується естетичне. Це непростий конгломерат, до складу якого входять матеріальний вимір образу, діючі сили та ситуації їх зустрічі як поєднання іманентних сил й напруг. Будучи елементом суб'єктивності, її конструктивними силами, відчуття забезпечують можливість переходу від зовнішніх вражень до ідей та понять, в результаті чого відпадає необхідність у трансцендентній інстанції як умови породження останніх. Трансцендентальне Ж. Дельоз, як і образи й сенси, розглядає в межах доступної досвіду реальності, що відповідає тезі про радикальну іманентність і філософії трансцендентального емпіризму. Відчуття невіддільні від конкретної матеріальності, сил, що їх породжують, та місця локалізації, через що відносяться до віртуальної реальності, а тому, якщо поглянути на мистецтва, то забезпечують можливість переходу та зв'язку між матеріальним й смисловим.

Такі відчуття конституують досвід, який не переживається суб'єктом. Це дестабілізує суб'єктивність, підштовхуючи до реконфігурації, тобто зміни й виникнення нових її форм.

Опираючись на ідею сингулярності та онтологію становлення, що виходить за межі антропологізму та субстанціоналізму, Ж. Дельоз говорить про «блукаючу» суб'єктивність без фіксованої ідентичності й тотожності. Подібне трактування кладеться французьким філософом в основу альтернативної суб'єкт-об'єктної схеми та концепції твору в мистецтві. Йому видається більш продуктивним розглядати мистецький твір не в якості окремого творіння, створеного індивідом, а як конструкцію, зв'язку «об'єкт-відчуття», що включає простір естетичного, позахудожню матеріальність і специфічний тип сприйняття. На думку Ж. Дельоза, це дозволяє розширити та переосмислити поняття естетичного, розвинути інший підхід до філософії мистецтва та конкретного матеріалу, виробивши при цьому інструментарій, який збагатить філософський дискурс.

Список використаних джерел

1. Володина, АВ., 2018. 'Делёзовский взгляд: искусство как нарушение привычных механизмов восприятия и устойчивости воспринимающего субъекта', *Гендерные исследования*, 23, с.193–201. // Volodina, AV., 2018. 'Delyozovskiy vzglyad: iskusstvo kak narushenie privyichnykh mehanizmov vospriyatiya i ustoychivosti vospriimayushchego sub'ekta (Delezov's view: art as a violation of the habitual mechanisms of perception and stability of the perceiving subject)', *Gendernyie issledovaniya*, 23, s.193–201.
2. Володина, АВ., 2018. 'Эстетика Жюль Делёза: к имманентистской философии искусства', *Философия и культура*, 3, с.49–63. // Volodina, AV., 2018. 'Estetika Zhilya Delyoza: k immanentistksyoy filosofii iskusstva (Aesthetics of Gilles Deleuze: to the immanentist philosophy of art)', *Filosofiya i kultura*, 3, s.49–63.
3. Делёз, Ж. и Гваттари, Ф., 1998. 'Что такое философия?'; пер. с фр. С. Н. Зенкина, Москва: *Институт экспериментальной социологии*; Санкт-Петербург: *Алетейя*. // Delyoz, Zh. i Gvattari, F., 1998. 'Chto takoe filosofiya? (What is philosophy?)'; per. s fr. S. N. Zenkina, Moskva: *Institut eksperimentalnoy sotsiologii*; Sankt-Peterburg: *Aleteya*.
4. Делёз, Ж., 1998. 'Различие и повторение'; пер. с фр. Н. Б. Маньковской, Э. П. Юровской, Санкт-Петербург: *Петрополис*. // Delyoz, Zh., 1998. 'Razlichie i povtorenie (Distinction and repetition)'; per. s fr. N. B. Mankovskoy, E. P. Yurovskoy, Sankt-Peterburg: *Petropolis*.
5. Делёз, Ж., 2002. 'Спиноза и три «Этики»', *Критика и клиника*, Санкт-Петербург: *Machina*, с.186–203. // Delyoz, Zh., 2002. 'Spinoza I tri «Etiki» (Spinoza and the Three «Ethics»)', *Kritika I klinika*, Sankt-Peterburg: *Machina*, s.186–203.
6. Делёз, Ж., 2003. 'Кино'; пер. с фр. Б. Скуратова, Москва: *AdMarginem*. // Delyoz, Zh., 2003. 'Kino (Movie)'; per. s fr. B. Skuratova, Moskva: *Ad Marginem*.
7. Делёз, Ж. и Гваттари, Ф., 2007. 'Анти-Эдип: Капитализм и шизофрения', Екатеринбург: *У-Фактория*. // Delyoz, Zh. i Gvattari, F., 2007. 'Anti-Edip: Kapitalizm i shizofreniya (Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia)', Ekaterinburg: *U-Faktoriya*.
8. Делёз, Ж., 2011. 'Логика смысла'; пер. с фр. Я. И. Свирского, Москва: *Академический Проект*. // Delyoz, Zh., 2011. 'Logika smysla (Logic of meaning)'; per. s fr. Ya. I. Svirskogo, Moskva: *Akademicheskij Proekt*.
9. Делёз, Ж., 2011. 'Фрэнсис Бэкон: Логика ощущения', Санкт-Петербург: *Machina*. // Delyoz, Zh., 2011. 'Frensis Bekon: Logika oschuscheniya (Francis Bacon: The Logic of Sensation)', Sankt-Peterburg: *Machina*.
10. Делёз, Ж., 2015. 'Лекции о Лейбнице: 1980; 1986/87', Москва: *AdMarginem*. // Delyoz, Zh., 2015. 'Lektsii o Leybnitse: 1980; 1986/87 (Lectures on Leibniz: 1980; 1986/87)', Moskva: *Ad Marginem*.
11. Маньковская, НБ., 1995. 'Париж со змеями. (Введение в эстетику постмодернизма)', Москва: *ИФ РАН*. // Mankovskaya, NB., 1995. 'Parizh so zmeyami. (Vvedenie v estetiku postmodernizma) (Paris with snakes. (Introduction to Postmodern Aesthetics))', Moskva: *IF RAN*.
12. Маньковская, НБ., 2000. 'Эстетика постмодернизма', Санкт-Петербург: *Алетейя*. // Mankovskaya, NB., 2000. 'Estetika postmodernizma (The aesthetics of postmodernism)', Sankt-Peterburg: *Aleteya*.
13. Петровская, ЕВ., 2015. 'Что остается от искусства' (в соавт. с О. В. Аронсоном), Москва: *Институт проблем современного искусства*. // Petrovskaya, EV., 2015. 'Chto ostaetsya ot iskusstva (What remains of art)' (v soavt. s O. V. Aronsonom). Moskva: *Institut problem sovremennogo iskusstva*.
14. Свирский, ЯИ. 'Вычислительный эксперимент и трансцендентальный эмпиризм Ж. Делеза'. // Svirskiy, YaI. 'Vyichislitelnyiy eksperiment i transtsendentalnyiy empirizm Zh. Deleza (Computational experiment and transcendental empiricism J. Deleuze)'. [online] Доступно: http://www.situation.ru/app/j_art_1151.htm
15. Bogue, R., 2003. 'Deleuze on Literature', New York, London: *Routledge*.
16. Bogue, R., 2003. 'Deleuze on Cinema', New York, London: *Routledge*.
17. Brassier, R., 2007. 'Nihil Unbound – Enlightenment and Extinction', Hampshire: *Palgrave Macmillan*.
18. 'Deleuze, Guattari and the Production of the New', 2008, Zepke S., O'Sullivan S. (eds.), New York, London: *Continuum*.
19. 'Deleuze and Contemporary Art', 2010, Zepke S., O'Sullivan S. (eds.), Edinburgh: *Edinburgh University Press*.
20. Leclercq, S., 2003. 'Gilles Deleuze. Immanence, Univocite et Transcendental', Mons: *Sils Maria*.
21. Martin, J.-C., 1993. 'Variations. La philosophie de Gilles Deleuze', Paris: *Editions Payot & Rivages*.
22. Massumi, B., 2002. 'Introduction. Like a Thought', *A Shock to Thought: Expression After Deleuze and Guattari*, New York, London: *Routledge*.
23. Massumi, B., 2011. 'Semblance and Event', Cambridge, Massachusetts and London: *MIT Press*.
24. Rancière, J., 2004. 'Is There a Deleuzian Aesthetics?', *Qui Parle.*, Vol.14, №2, p.1–14.
25. Rajchman, J., 2000. 'The Deleuze Connections', Cambridge, Massachusetts and London: *MIT Press*.
26. Shaviro, S., 2009. 'Without Criteria: Kant, Whitehead, Deleuze, and Aesthetics. Technologies of Lived Abstraction', Cambridge, Massachusetts and London: *MIT Press*.
27. Whitehead, AN., 1953. 'Process and Reality: An Essay in Cosmology', *Alfred Norton Whitehead. Alfred Norton Whitehead. An Anthology. Selected by F. S. C. Northrop and Mason W. Gross*, Cambridge: University Press, p.563–746.
28. 'Who Comes After the Subject?', 1991, E. Cadava, P. Connor, and J.-L. Nancy (eds.), London: *Routledge*.
29. Zepke, S., 2005. 'Art as Abstract Machine. Ontology and Aesthetics in Deleuze and Guattari', New York, London: *Routledge*.
30. Zourabichvili, F., 1994. 'Deleuze. Une philosophie de l'événement', Paris: *PUF*.
31. Zourabichvili, F., 2003. 'Le vocabulaire de Deleuze', Paris: *Ellipses*.

* * *